

tősegeit, különféle magatartás-típusokat reprezentálnak. Különösen fontos a három női figura: az idősebb királynő, Margit, a hűvös értelem, a józan racionalitás szócsöve, a halál tényének, elkerülhetetlenségének elfogadására beszél rá Berengárt; míg a fiatalabb, Mária, hisz a szerelem, az érzelmek erejében, hisz, hogy a szerelem legyőzheti a halált is. Kísérlete, mellyel vissza próbálja tartani férjét a végzetes úttól — kudarcot vall; Margit bizonyul erősebbnek. Őt segíti a különböző természettudományok meseivé stilizált képviselője is, aki orvos, sebész, hóhér, bakteriológus és asztrológus egy személyben. Mindhárom szerep kitűnő tolmácsot kap a színpadon: Csomós Mari okos, józan és szép Margit, s csak annyira kegyetlen, amennyire maga a halál, melyet férjének megtanít; kitűnő partnere Rajhona Ádám az orvos szerepében. Básti Julinak remek jelenetei vannak — a legemlékezetesebb talán az, amelyben férjét szerelmük letűnt idejére, a múltra próbálja emlékeztetni, a hajdani szenvedély parázsát felszikkasztva akar küzdeni az Idővel. Nagyon jó a Testőr szerepében a kitűnő humorú, ironikus alkatú Végvári Tamás: az eseményeket világáig kiabálva ellátja az (itt groteszkre hangszerelt) antik kórus feladatát — ugyanakkor a személyes részvét, a szánalom hangjait is megszólaltatja. Máthé Erzs, Juliette, a takarítónő szerepében pályafutásának egyik kiemelkedő alakítását nyújtja. Színpadi jelenléte akkor is intenzív és hatásos, ha egy szót sem szól, csak épp átvonul a színen. Annak az örök asszonyi jósnak a tenyeres-talpas, har-

sányan közönséges megtestesítője ő, melyről Babits is énekelt a halállal való szembenézés nagy versében: az Ősz és tavasz között-ben.

A Haldoklik a király: modern, groteszk ars moriendi, példabeszéd a halál elfogadásának, a meghalás „technikájának” jó módjáról. Az író szerint: a halállal való szembenállás drámája mindig egyszemélyes; könyörtelenül racionális világában sem a hit, sem a másik ember, sem a szeretet és a szerelem nem nyújthat vigaszt és segítséget a halált váró, magányos utasnak: az úton csak egy darabig kísérhetik el. Mindenfajta élet jobb, mint a halál — tanítja Ionesco — a halál közellétében Berengár király előtt megszépülnek a legbanálisabb, hétköznapi dolgok is.

Noha tudjuk, hogy az író az egyén, az individu-um haláláról beszél itt, a mű másfajta felhangjai is felerősödnek és visszhangot vernek a nézőben: a királlyal együtt pusztuló, szűkülő birodalom, a fogyó, romló, lassan eltűnő nép és ország képze- te és képe — melyet jól és hatásosan jelenítenek meg Antal Csaba színpadképei és Szakács Györ- gyi kifejező jelmezei — borzongató hatású és szorongást kelt. S az örökké uralkodni vágyó, magát halhatatlan, mindenható lénynek képzelő zsarnok figurája is aktuális asszociációkra csábítja a nézőt. A darab, úgy érezzük, erre is figyelmeztet: ne hidd, ember, hogy a hatalom halhatatlanná tesz — a halállal szemben semmi-féle hatalom és erő nem segíthet. Ember vagy, tehát halandó.

Erdődy Edit

Kulturális krónika

A kultúra ökológiája. Az Új Forrás füzetek 3. kötete jelent meg ezzel a címmel, Cs. Varga István szerkesztésében. Az ökológusok évtize- dek óta kongatják a vészharangot: tönkretesszük a Földet. S a jelek szerint — csak úgy, mellékesen — leromboljuk a kultúrát.

Felmentését kérte a művelődésügyi miniszter helyettese. A Magyar Hírlap riportere kérni távozása okáról. A válasz: a minisztériumban eluralkodott a „dölyfös dilettantizmus”, fenyeget a visszarendeződés.

A többi néma csend. Senki nem beszél ar- ról, hány nemzedék műveltségét tették félolda- lassá az érthetetlenül megírt, tudáلكos tanköny- vekkel. Ki a felelős némelyik tantárgy felül kezdett és ott félbehagyott reformjáért? (A legfájdalmasabban a magyar nyelv és irodalom jelenlegi oktatása szenved e meggondolatlan- ságot.)

Hörögve kellene tiltakozniuk azoknak, akikre e célzás vonatkozik. Adatok sokaságát kellene felsorakoztatniuk, milyen remek eredményeket

érték el az elmúlt időszakokban. Bizonyítani, hogy környezetünk ugyan végveszélyben van, de a szellemi környezetért fölösleges aggodalmaskodnunk.

Csendesen ballag tovább a szekér. A kultúra ökológiájának jelszavát elkiáltják néhányan. Bizonyítják, fontos fogalom ez, nem árt rendet tenni a fejekben és azok környékén.

Akik igazán tehetnének érte, hallgatnak. Igaz, mit is mondhatnának, ha az elfecsérelt évtizedekről kellene számot adniuk?

Vagy mégis maradt remény? A sok-sok új folyóirat között egy szerény terjedelmű, látszólag igénytelen kivétel lap akad a kezünkbe.

Jelentkezünk a címe, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola gondozásában jelenik meg, évente kétszer.

Pályakezdő költők versei mellett Schiller esztétikájának kultúrfilozófiai aspektusairól olvashatunk izgalmas tanulmányt. Értekezést a szociálpolitika — van még ilyen? — dilemmáiról. Izgalmas beszélgetést Zaliginnal. „Szövegeket”, elemzéseket, esszéket.

Vajon eltalál majd az olvasókhoz ez a tényleg rokonszenves és színvonalas vállalkozás? Lesz folytatása és „kifutása”? Vagy ennek sorsát is meghatározza a kultúra ökológiájának végzetes állapota, amely még az olvasni vágyókat is csak a szenzációk és az odamondások iránt teszi fogékonyá?

Két sor az Impulzuszavar című versből: „Szenekkel havazott az éjjel — Most színes angyalokkal kergetőzik.”

Mennyire hiányzik ez a hang a mai magyar kultúrából! Elfeledkeztünk a mosolyról, komoran és elkötelezetten „felvállalunk”, zordan kutunk a múltban, s közben lemondunk a jövőről.

Babits kicsit tétozva kérdi a Jónás imájában, olyan lenne ő, mint a „túláradt patak”? A mai patakok kiszáradnak. Medrüket gépek tépik fel, s nyomukban mindenütt ráismerhetünk az önpusztító ember keze nyomára.

Talán a mosoly segítene. Ha egyáltalán tudunk még mosolyogni.

Tudom, kinek bittem! címmel adta ki az Ecclesia Széll Margit kötetét.

A cím is rokonszenves. Végre néhány szó az etalonról, a hiteles mértékről! Mert manapság szívesebben fogalmazzuk meg a címben kifejezett megnyugtató bizonyosságot kérdés formájában: Kinek higgyek?

Oly sokan és annyiféle állítanak mostanában, olyan váratlan fordulatok tanúi lehetünk, hogy szájtáta állunk, mint csodálatos versében, a Hajnali részegségben Kosztolányi tette.

Mind fájdalmasabban erősödik bennünk az a tudat, hogy emberi dolgokban nehéz hinni.

Széll Margit könyve szerencsére nem ilyen dolgokról szól. Ez a rendkívül logikusan felépített, a szerző szerves, belső fejlődéséről is képet adó könyv folyamatrajz, a bizonyosság vissza- és megszerzésének iskolája.

Hadd idézzem ennek igazolásul azt a kivételesen szép, magával ragadó beszélgetést, amelynek során Borsos Miklós így fogalmazza meg a saját életszemléletének foglatát:

„A töredékesben, a részlegesben észrevenni és kifejezni az Egészet, a Rendet. Ez az, amit Szokratész és Dante iskolájából merítettem. Majd Szent Ferenc himnusza jelentette számomra a teljességet, az igaznak, az erkölcsnek és a művészetnek az útját. Poverello testvérének fogadta az egész világot, mert meglátta, hogy ez az egyetlen igazán emberi magatartás. Ezt tanulom *Teilbard de Chardintól* is...”

Milyen szép is lenne, ha testvérünknek fogadnánk az egész világot! Ha ilyen mélységben keresnénk azokat a bizonyosságokat, melyekről könnyelműen lemondunk!

Tudom, kinek hittem. Ezt a mondatot kellene igazolnunk a saját hüvelyknyi életünkben. A többi csak lárma.

Klasszikusok öröksége. Ezt a sokat sejtető címet választotta kötetének élére Deme Zoltán.

Egyik kiváló okortudósunk fogalmazta meg hajdanán a nagy igazságot: a klasszikusokhoz való viszonyunk mindig „korszerűen determinált”.

Az öreg Garanvölgyi, Az új földesúr főhőse, gögösen visszavonult méhesébe és ott olvasta kedves Horatiusát, a tiburi kert magasztalását.

Ha van a magyar irodalomnak fontos és sokat sejtető jelképe, a kert bizonyára az. Az érintetlen szépségben pompázó kerté, vagy éppen a gazzal borítotté, melyet meg kell művelni, hogy ismét természetével örvendeztesse meg birtokosát. Kertjébe húzódtott Esztergom-Előhegyen Babits, s onnan tekintett a komor arcát mutató korra. Istenhegyi kertről írt Radnóti.

Minek folytatni? Kertet kínálnak a klasszikusok is, birodalmat, ahová megtérhetünk, ahol érintetlen még a természet egyensúlya, s virágoznak az emberi értékek.

Művelni kellene ezeket a kerteket. Vissza kellene állítani őket eredeti szépségükbe. Ki kellene gyomlálni belőlük az elszaporodott gatz. Nyelni kellene a fákat, hogy termést hozzanak, s árnyékot adjanak a perzselő hőségben.

Deme Zoltán teljes joggal figyelmeztet: vannak élő klasszikusaink. Sajnos hajlamosak vagyunk arra, hogy kételkedjünk a rendkívüliben, s azt inkább a saját színvonalunkra fokozzuk le.

Az igazi klasszikus azonban dacol az ilyesfajta korszerűsítéssel. Azt a csillagos eget, amely Andrej herceg fölé borul a csata után, nem lehet bepiszkolni.

Csőri Sándor Breviárium. Az Eötvös Kiadó új sorozatának első kötete Vasy Géza kitűnő szerkesztésében, korrekt, de szenvedélytől sem mentes utószavával jelent meg.

„Az induló Breviárium-sorozat elsősorban a fiatalokhoz kíván szólni.” — Olvassuk a kísérő szövegben. A könyvecske ára: 120 forint. A kiadó alighanem ifjú krószavokra gondolt.

Ki tagadhatja: Csőri Sándor a mai magyar szellemi élet egyik legizgalmasabb alakja. Esszéi körül néhány évvel ezelőtt is heves harci zaj hallatszott, s hogy ez ma úgy-ahogy elült, abban annak is része van, hogy Csőri meglehetősen keveset szól.

Ott volt mindenütt, ahol úgy érezte, meg kell fogalmaznia a veszélyeztetett értékek védelmének szavait. A legkülönfélébb műfajokban őrizte, ápolta azt a szellemiséget, amely elsősorban a szegények, a kivetettek jogaiért szállt síkra.

A Breviárium a pálya hiteles, elkötelezett rajza. Az olvasó azonban szeretné hallani a mai Csőrit is. Arról, miképp vélekedik napjaink szellemi zűrzavaráról, s hol látja ő az igazi fogódzókat.

Nemzeti olvasókönyv. Lukácsy Sándor könyvét annyi példányban kellett volna kinyomtatni, ahány család van ma Magyarországon, s állami pénzen eljuttatni mindegyikükhöz. Mert szebb és hitelesebb nevelő, mint a tankönyvek és a szöveggyűjtemények.

Végre egy könyv, amelyben nincsenek népiek és urbánusok, amelyből hiányzik mindenfajta mesterséges feszültség, amely nem pártállásuk szerint csoportosítja az írókat.

Egy hazánk van, s jó volna, ha szűkös határai között egységes nemzetet alkotnánk. Ezt, ennek tudatát segít kialakítani e egyszerű válogatás, amely azt is bizonyítja, hogy elődeinknek épp-úgy szembe kellett nézniök a nemzeti lét nagy kérdéseivel, mint a mi korunknak. S ha a bevezető ciklusnak ez a címe: Lenni vagy nem lenni, a záró joggal feleli rá: Itt élned, halnod kell.

Lukácsy Sándor kiváló irodalomtörténész. Ez a könyve azonban azt bizonyítja, hogy nagyszerű hazafi is. Pontosan tudja, nem az indulatok, hanem a tudáson és bölcsességen edzett érzelmek segítenek abban, hogy rendezzük végre közös dolgaikat, s újra átérezzük annak igazságát, hogy a haza neve szent.

Azt mondják, megjelenése után nem sokkal árának háromszorosát-négyszeresét kínálták a Nemzeti olvasókönyvért.

Jó jel. Még jobb volna, ha brosrúrák helyett ilyen könyveket írnának és nyomnának rendszeresen.

Egy elfelejtett könyv: Heltai Jenő: Az 1002. éjszaka. Ritkán olvasunk és hallunk manapság mesejátékokat. Az élet sokkal komolyabb és súlyosabb kérdéseket vet fel, semhogy hitele lehetne a meséknek. Pedig talán az is segítene, ha megőriznénk az egyik mélyen emberi és mindig segítő gesztust: a mosolyt. Heltai Jenő többnyire ilyen mosolygó író volt. Többnyire, mondom, hiszen vannak nem kis számban átélt, vallomásos versei, komoly társadalmi kérdéseket felvető meséi, már-már romantikus színpadi játéka. De majdnem mindegyikben érezni, hogy ezeket olyan bölcs író vetette papírra, akit megtanított az élet a derű becsületére, arra, hogy a játék és a nevetés nélkül szegényebbek lennénk itt az életben. „Olyat mesélj, mi megnevettet. — Ó, Sarazád, nevetni akarok. — Hallod? Nevetni!” — mondja a darab kerettörténetének szultánja az általunk Scherezádéként emlegetett nagy mesélőnek. Elege volt ezeregy éjszakán át a bölcs tanmesékből, a „mohó kufárok és vásáros családok” történeteiből, elunta már a „hitetlenek, nagyszájú szónokok” históriáit, mert megtanulta ugyan azt az igazságot, hogy a mese örök, de azt is, hogy az embernek mindig valami mélyen rejlő igazságot kell keresnie, s ennek homályát lebenteli fel a játék és a nevetés.

És Sarazád mesélni kezd. Mert ő is tudja, amit a szultán oly keservesen fogalmaz meg: nehéz az uralkodók sorsa. „Keserves pálya a királyi pálya — Emerre gond, amarra gond. — Sok a gonosz, több még a félbolond.” Mesél hát, mert ő is, miként a szultán, abban reménykedik, hogy az élet fájdalmát, kietlenségét enyhítheti a mosoly békessége.

Kiről is szól valójában ez a mesejáték? Két szélhámos hasonmásról? Az örök szerelemről? A reményről? Arról, hogy bűneink megbocsájtást nyerhetnek, ha készen állunk jóvátenni őket? Egyikről sem és mindegyikről. Arra tanít, hogy elműlnak a véres, igazságtalan idők és nyomukban felvirradhat egy békességesebb, boldogabb és emberibb kor, amelyben ismét megtanulunk szeretni, áldozatot hozni.

Mesélj csak, Sarazád! Milyen jó volna hinni neked! Mesélj! Hátha tényleg megtanuljuk szavaid nyomán a humor bölcsességét és a játék békességét. Hátha megtaláljuk mi is azt a kis rést, amelyen kiléphetünk a szorongató hétköznapiokból egy derűsebb világba, amelyben beteljesednek reményeink, s igazzá válik minden álom.

Rónay László